

LÜHIDALT

Sõnad on õhk. 13 intervjuud tänapäeva kirjanikega. Koostas ja küsitles Carolina Pihelgas. [Tartu:] Kaksikhammas, 2018. 151 lk.

„Sõnad on õhk” koondab aastatel 2013–2017 Loomingus ilmunud 12 usutlust, mis Carolina Pihelgas on teinud erinevate autoritega, ning üht intervjuud aastast 2018, milles kogumiku koostaja on tegelikult hoopis ise küsitleva rollis. Kuigi intervjuueeritavate seas domineerivad selgelt Pihelga enam-vähem eakaaslased, ei piirdu kogumik selle põlvkonnaga: küsitlevate sünniaastad jäävad vahemikku 1966–1990 (raamatus seda siiski märgitud ei ole, nagu ei ole autorite isikuid esile tõstetud ka tekste illustreerivate fotodega, mis on tavaks Värskes Rõhus, aga mitte Loomingus). Ilmselt on niisuguse valiku taga nii huvi konkreetsete isiksuste vastu kui ka vahetu loominguline kõnekus – valitud autorid on neil aastatel olnud pidevalt pildil oma tekstidega, aga mitte vestlejatena –, kuigi seda võinuks saatesõnas pisut lähemalt avada. Praegu selgitatakse saatesõnas autorite valikut pelgalt Loomingu toimetaja ettepanekuga teha intervjuusid „noorema põlvkonna kirjanikega” ja küsitleja sooviga valida vestluspartneriteks need, „kes olid juba raamatuid avaldanud, aga kellega Looming polnud pikemat intervjuud teinud” (lk 143).

Intervjuusid on ikka huvitav lugeda, ka uues kuues üle lugeda, ehkki siis

juba võiks selliseid fraase nagu „viimases luulekogus” (lk 8), „ilmus tänavu” (lk 19), „eelmisel aastal” (lk 105) jne kohandada uuele väljaandele vastavaks (seda enam, kui ilmumisandmeid tuleb otsida raamatu lõpust ja autorite ilmunud teoste nimestikku ei ole intervjuude juures esitatud). Pihelgas on hea küsitleja: ta läheneb igähele eri moodi asjatundlikkusega, vastavalt igähele loomingu iseärasustele. Küsimused olulisel määral ei kordu (ja kui korduvad, siis õigustatult, puudutades nt kirjaniduse juurde või kirjutamiseni jõudmist, lugemiselamusi, keeletunnetust) ning suunavad autoreid rääkima avaramalt kui üksnes iseenda loomingule keskendudes. Põnev on jälgida vestlustest välja kooruvaid ühisosi (nt tarbimiskultuuri kriitika, infovooga toimetulek, empaatia vajalikkus) ja erinevusi (nt kirjutamise kaudu kirjanikuks arenemine *vs.* vaiki olemise ja jälgimisega kirjutamiskunsti omandamine; internetis avaldatu hindamine samaväärseks *vs.* pretensioonitumaks kui raamatus). Ehkki sageli on kogumiku intervjuud üsna ootuspäraste mõttekäikude ja tonaalsusega, olles kooskõlas autorite teoste põhjal kujunenud kuvandiga, paneb mõnigi vestlus ümber hindama või uues valguses nägema ka kirjaniku seniseid ilukirjanduslikke tekste.

B. M.

Tõlkija hääl VI. Eesti Kirjanike Liidu tõlkijate sektsiooni aastaraamat. Tallinn: SA Kultuurileht, 2018. 228 lk.

Tänavu viieaastaseks saav tõlkimisprobleemide ja -rõõmude üle arutlemise platvorm „Tõlkija hääl” on esimese numbriga võrreldes kasvanud mahult enam kui kahekordseks ning ka sisuliselt on tegu mitmekesise ja üllatavalt üldhuvitava lugemisvaraga. See võib muidugi johtuda sellest, et kogumik on moodustunud juhuslikult õigeks ajaks kätte saadud tekstidest, mine tea, ent žanriline ja sisuline lai haare tuleb siin kahtlemata kasuks.

Kuuendas numbris leidub intervjuusid (Peeter Volkonski ja Keiti Vilmsiga), vestlusringide üleskirjutusi (arutlus hispaaniakeelse kirjanduse vahendamisest, jutuaajamine mõttekirjanduse tõlke auhinna nominentide vahel), autobiograafilisi sissevaateid tõlkijatöösse (Krisztina Lengyel Tóth, Daniele Monticelli, oma teose autoriseeritud soomen-duse sündimise näitel Kai Aareleid) ning ka teadusartikli mõõtu käsitlusi: arhiivipõhine ülevaade toimetamispraktikast (Anne Lange Loomingu Raamatukogust aastatel 1957–1972), Tuglase tõlketöö lähivaade (Lea Pild), võrdlev tõlkepoetiline visand (Aare Pilv), üleskutse heterorütmilisele luuletõlkele (Hasso Krull). Raamatu lõpus on traditsiooniliselt kultuurkapitali tõlkeauhindade nominentide vastused neile kogumiku tarbeks esitatud küsimustele. Samuti leiab siit ülevaate 2012. aastal Sirbis ilmunud tõlkekirjanduse kriitikast, mis ühest küljest tutvustab hästi tõlketeoste hindamise viise, ent mõjub teiselt poolt pisut aegununa. Veidra lugemistõrke tekitavad vestlussaate üleskirjutuse alguse alles jäetud laused „Tere õhtust kõigile! Kultuurivestlussaade on taas otse-eetris” (lk 177) – kui intervjuu tekst ilmub nagunii „veidi-veidi toimetatud kujul”, oleks ehk võinud kaaluda ka avangu sättimist.

Almanahh tervikuna juhhib tähelepanu ühele olulisele asjaolule. Kui

kultuurimeedias on pidevalt juttu tõlkekriitika kiratsemisest ja on avaldatud lootust, et tekkinud tühimiku võiks täita just „Tõlkija hääl”, siis ehk ei tuleks tõlkekriitikat otsida niivõrd üksikarvustustest, kuivõrd teistlaadi kirjutistest – vestlustest, artiklitest, esseedest jne. Ja veelgi avaramalt: näiteks Aare Pilv nimetab parimaks tõlkekriitikuks „selle sõna sisulises mõttes” oma tõlke toimetajat (lk 149), seega tasuks aktiivsemalt ja ulatuslikumalt märgata eriti niisuguseid tõlkekriitika varjatud vorme.

B. M.

Hellenostephanos. Humanist Greek in Early Modern Europe. (Acta Societatis Morgensternianae VI–VII.) Koostajad Janika Päll, Ivo Volt. Tartu: University of Tartu Press, 2018. 468, [3] lk.

Antiik-Kreekas nimetati barbareiks kõiki, kes ei kõnelnud kreeka keelt. Kui vanakreeka keele oskus emakeelena kadus, said kõigist suuremal või vähemal määral sünnipärased barbarid. See aga ei tähenda sugugi, et kõik oleksid selle staatusega leppinud. Nii esitab 1600. aastal Itaalia õpetlane Julius Caesar Scaliger värssides oma kredo: „Ei ole barbar ma”, „Βάρβαρος οὐ πέλομαι”. Humanistid keeldusid oma sünnipärasest hoolimata olemast barbarid ja kirjutasid selle tõestuseks kreeka keeles, sh eepikat ja Pindarose oode.

Kogumik „Hellenostephanos” (e k „Kreeka pärg”) tegelebki humanistide kreeka keeles loodud teostega üle terve Euroopa XVI–XVIII sajandist. See on suhteliselt uus uurimisvaldkond, sest pikka aega pöörati hilisemale traditsioonile oluliselt vähem tähelepanu kui antiikaegseile tekstidele. Eestis tegeleb humanistide kreeka keelega prof Janika Päll, juhtides praegu Rootsi projekti Helleno-Nordica Tartu tööühma. Kogumik „Hellenostephanos” põhineb suures osas 2014. aasta mais Tartus toimunud konverentsi „Humanistide

kreeka keel varauusaegses Euroopas” ettekannetel.

„Hellenostephanose” puhul tuleb kõigepealt iseloomustada rahvusvahelist autorikonda: kuna humanistide kreeka keele uurijaid ei ole tänaseni veel väga palju, siis koondavad sel teemal peetud konverentsid ja koostatud kogumikud põhilisi valdkonna eksperte. Kogumik jaguneb nelja ossa. Esimeses osas leiduvad ülevaatlilikud artiklid eri piirkondadest, sh tänapäeva Eestist ja Lätist. Teise ja kolmanda osa teemad on kitsamalt fokuseeritud. Teine osa tegeleb (uus)kreeka keele staatusega XVIII sajandil, kreeka dialektidega XVII–XVIII sajandi Rootsi oratsioonides, Johannes Gezelius vanema kreeka keele leksikoni ja Tartu dissertatsioonidega, kreeka autorite varaste rootsikeelsete tõlgetega ja kreeka retoorikamõistete latiniseerimisega. Kolmandast osast leiab humanistide kreeka keeles kirjutatud eessõnade ja luuletuste analüüse. Tegeldakse autoritega, nagu Jeane Cheradame, Florent Chrestien, Laurentios Rodoman, Francesco Filelfo ja Angeolo Poliziano, vaatluse all on ka Nazianzi Gregoriose imitatsioonid XVI sajandi Leedu luules. Neljas osa on pühendatud humanistide kreeka keeles kirjutatud tekstide editsioonidele, mh käsitletakse üht vähest uusajal vanakreeka keeles kirjutatud naist, Anna Maria van Shurmani.

Miks on see kogumik oluline? „Hellenostephanos” paljastab meie otsese sideme Antiik-Kreekaga. Lisaks parandab kreeka keelega tegelemine inimese elukvaliteeti, nagu väidetakse kogumiku eessõnas (lk 11).

NEEME NÄRIPÄ

Karl Pajusalu. Eesti keele 100 aastat. (EV100.) [Tallinn:] Post Factum, 2019. 188 lk.

Eesti Vabariigi 100. aastapäevale pühendatud raamatusarjas on Karl Pajusalu eesti keele arengu ülevaate ilmutamine oluline: selle moto „Oma maa suur keel”

võiks olla iga 42-köitelises sarjas kajastatava valdkonna A&O. Raamat on suurepäraselt struktureeritud: ajaloolis-poliitiliste muutuste taustale paigutatud kuue peatüki alaosadest moodustub sisukorras sönatihe kronoloogia. Väike ebakõla narratiivis on mõne loetelu paigutamine lissasse, mille kõik neli osa sobitunuks hästi põhiteksti vastava temaatika juurde, nagu asetseb mõnigi teine loetelu (nt keeleteoauhinnad lk 160).

Karl Pajusalu kirjeldab ilusas eesti keeles kodumurdelise rahvakeele korraldamist mitmekesise kasutusviisiga kirjakeeleks, annab ülevaate erialaselt ja uurimiskeskuste asutamisest ja tegevustest, märkamata ei jää nüüdisaja kõrgtehnoloogilised keelerakendused, nutistunud suhtlusviisid ja uut tüüpi murdekeeled. Autor on oskulikult leidnud viisi häälestada lugeja eri ajajärgude lainele (nt esimeste helisalvestiste kirjeldus avalehekülgedel, mootorrattaga Lauri Kettunen foto jne) ning sidunud eri perioodide otsused ja valikud süsteemseks keelekirjelduseks. Varjatud ei ole ajastu pahupoolt: nii ilmestab leninlik loosung koosolekuruumi seinal (lk 82) peatükki „1945–1960 – keel pihtide vahel”. Pildiliselt on esitatud hulk märgilisi väljaandeid, teoseid ja dokumente, portreega isikutuvustusega on esile tõstetud siiski vaid teenekaimad keeleuurijad ja -korraldajad: esmalt ürgmees Urmas Nemvaltsi karikatuuril, seejärel Johannes Aavik jt kuni Jüri Viikbergini (kokku 36, kahe foneetiku, Willy Ernst Petersi (lk 75) ja Arvo Eegi (lk 118) tutvustus ununes ilmselt käsikirja). Seevastu n-ö keskmine teadlaspõlvkond – nt prof Reili Argus, prof Martin Ehala, dots Külli Habicht, prof Renate Pajusalu, dots Ilona Tragel, dots Katre Õim jt – pole kahjuks teosesse mahtunud. Nimetatutest kolme dotsenti isegi ei mainita, kui lähtuda raamatut lõpetavast justkui esinduslikust isikunimede loendist; keskpäigast leiab hoopis fraasi „noore eesti keele uurijate põlvkonna silmapaistvad esindajad Valter Tauli, Alo Raun, Valter

Niilus jt” (lk 83). Lõpupeatükist võibki jääda mulje, et uue aastatuhande eesti keelt kujundavad ja hoiavad strateegiad, arengukavad, projektid, fondid, seltsid, veebiportaalid. Ent see tähendab vaid üht: saja-aastasel eesti keelel läheb tõesti hästi, sest keeeloomes osaleb Eesti ühiskond, terve keelekogukond oma suures rikkuses. Meie riigikeel ei ole ükski.

M-M. L.

Sõida tasa üle silla. Raamat eesti keelest ja meelest. Koostanud ja toimetanud Raimo Raag, Jüri Valge. Tallinn-Tartu: EKSA, 2018. 383 lk.

Raamat eesti keelest ja meelest on kirev nagu matrjoška. Seljatiitel deklareerib autoriteks Raimo Raagi ja Jüri Valge, tiitel täpsustab mõlema rolli koostaja ja toimetajana, sisukord ilmutab kaasautoreid sulgudes ning alles lõpposas olevad 41 fotoga entsüklopeedilist tutvustust avavad autorite paljususe (mõned välja-paistvad keeleinimesed on samas formaadis esitletud ka sisuosas, ent valik ja vormistus on põhjendamatult juhuslik, vrd nt Tiiu Erelt lk 155 ja Mati Erelt lk 216). Koostajad on kaastööd jaotanud viide ossa: „Eesti keel kõnes ja kirjas”, „Minevikust tulevikku”, „Rahva ja riigi keel”, „Eesti keel ja teised keeled”, „Eesti keel, eestlased ja maailm”, mille telje moodustavad eri keeletasandite ja -nähtuste ülevaatekirjutised. Puunuku-komplektile kohaselt on suure- ja väiksemahulisi kirjutajaid, mõni üpris väheldane. Viimaste seas on eelkõige aimeliste põhitekstide sisse pikitud 11 minu-eesti-keel-teemalist lühilugu (lisaks seitsme Toronto õpilase arvamused lk 329), mis kõik kajastuvad sisukorras. Mõnel juhul on hulk sedeleid-loetelusid-väljakirjutusi väärinud esitlemist sisukorras (nt Wiedemanni keeleauhinna laureaate nimestik lk 180), teisel juhul jäänud isegi vajaliku allikaviiteta (nt Tõnu Tannbergi tsitaat lk 149 Raagi kirjutises

„Eesti kirjakeele ajaloo kroonika”). Ilmekas on kõrvutada kogumiku nimilugu „Sõida tasa üle silla” (Raag, III osa, lk 245–247) ja anonüümset teksti „Meid ei ole palju, aga meid kohtab tihti” (lk 323 keset Jüri Viikbergi kirjutist „Eestlastest ja eesti keelest maailmas” V osas). Mõlemad kommenteerivad legendi, esimene keeleiluvõistlust, teine Hemingway ütlust, et igas sadamas leidub eestlane, kuid samaväärsetest tekstidest on sisukorras vaid esimene. Teinegi näide: põhitekstidele omaselt nii lugemissoovituse kui ka teemakohaste küsimuste ja ülesannetega varustatud, kuid sisukorrast puuduva Raagi lühikirjutise Aaviku uudissõnade kohta (lk 92–93) leiab lugeja keset Silvi Vare ülevaadet „Eesti keele sõnamoodustus” (lk 85–97), kuigi see sobitunuks hästi teemaarendusena Raagi nii II osa alustavasse artiklisse „Kuidas sai eesti keel selliseks, nagu ta on” (lk 101–109) kui ka III osas paiknevasse „Sõnaloomevõistlused Eestis ja mujal Euroopas” (lk 284–288).

Raag on kaheksa kirjutisega kõige enam raamatusse panustanud autor. Raagi-keskseks kujunenud lähivaa-testki on näha käsitletavate keelevaldkondade ja teemade rohkus, mille kokkupanekuga näivad koostajad olevat kimpus olnud. Nii nõuab lugejalt pingutust nägemaks terviklikku eesti keele- ja meeesilda. Teistpidi jätab selline kompositsioon võimaluse konstrueerida endale meelepärase suuruse ja keerukusega keelematrjoška. Eessõnas koostajad mh hoiatavad mitmekesisest autorkonnast tulenevate korduste eest, mis lisavat vaheldust (lk 7). Nende põhjendusega saab muidugi nõustuda, ent siiski on ühemõttelisust segavat liiasust, nt on Uurali keelkond esitatud pea kõrvuti nii tabeli (lk 15) kui ka keelepüüjoonisena (lk 16). Ilmselgelt vajaks raamat isikuregistri kõrvale märksõnastikku või temaatilist registrit.

M-M. L.